

УДК 821.161.2+811.161.2+82-94

ББК 83.3(4Укр)1

ЩОДЕННИК І СПОГАДИ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРИСТИКИ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ СТОЛІТТЯ

М. Р. Федунь

*Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти; кафедра теорії та методики навчання;
76001, м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича, 4; e-mail: femaro@rambler.ru*

Предметом уваги автора цієї статті стали окупаційний щоденник Марка Черемшини та його мемуарний портрет, присвячений Івану Франку. Доведено, що національні аспекти споминів мемуариста, тонкий ліризм, іскрометний народний гумор, колорит гуцульського оповідача тощо на тлі мемуарного доробку перших десятиріч ХХ століття свідчать про самотність спогадових творів письменника.

***Ключові слова:** мемуари, спомини, щоденник, мемуарний портрет, ретроспекції.*

Мемуарна література перших десятиліть ХХ сторіччя вписана в українське письменство чималою кількістю імен. Серед них неабияке місце належить Марку Черемшині. Хоча доробок письменника ставав предметом уваги науковців (М. Зерова, О. Гнідан, Ф. Погребенника та інших), його спогадове надбання (мемуарні портрети, автобіографія, щоденник) потребує певних акцентів, які ми й хочемо зробити.

ХХ століття – “це століття особистих документів [18]”, окремішне ж місце належить «побутовому “людському документу”» (Л. Гінзбург), документіві душі – щоденнику (галицький “дневник”, діаріуш (в давній літературі), щоденник інтимний^{*}). Останній депонує у свою площину свободу^{**}: автор може записати все, що він переживає і що вважає найсуттєвішим, “запис у інтимному щоденнику може бути всім [16, с. 83]”: есеєм, афоризмом, оповіданням, листом^{***} тощо, у т. ч. складовою “спогадово-щоденникового диптиху” (В. Шевчук), як у Є. Чикаленка. І, най-

^{*} Особистого, приватного характеру. Паралельно до цього терміна, який побутує в польському літературознавстві, зустрічаються також категорія “dziennika osobistego” (“щоденника особистого”) (П. Родак, Л. Лопатинська, Р. Любас-Бартошинська та ін.), а у Франції – “journal personnel” (Ф. Лежен).

^{**} О. Галич, досліджуючи поетику письменницьких щоденників, слушно акцентував на “конструктивній свободі [6, с. 68]” щоденникаря.

^{***} Російське літературознавство диспонує дослідженнями С. Жихарева, І. Аксакова, П. Ігнат'єва “Жанр дневника в письмах”. Відомі щоденники в листах М. Бахмет'євої, А. Керн, В. Шеремет'євої, В. Сухотіної та ін. (XVIII – перша половина ХХ ст.). На жаль, в українській філології ця проблема ще достатньо не вивчена.

головніше: “На сторінках записної книжки, щоденника письменник залишається з нами наодинці, без посередників. Тут усе – думка, емоція, здогадка – особливо трепетне й оголене. Тут – найкоротша дистанція між письменником і читачем, письменником і часом...” [2, с. 19]. Лише до цієї форми мемуарів, зауважують дослідники (М. Амман, Ф. Лежен, П. Родак та ін.), уживається дієслово “prowadzić”: “вести”, “провадити”. Зрештою, “правдивий щоденник... має дуже велику цінність, як сучасний документ, куди більшу, як спомини” (Т. Коструба про дневник Є. Чикаленка). Коли в спогадах відбувається осмислення минулого з позиції сучасного, то в щоденниках записи ведуться в теперішньому про сучасне. Якщо перефразувати С. Скварчинську, яка вважала, що в реалістичному (читай: і в мемуарному) творі “запрограмований” “майбутній час у минулому часі” (Skwarczyńska S. Wstęp do nauki o literaturze / S. Skwarczyńska – Warszawa, 1954. – Т. I. – S. 134*), то в щоденниках майбутнє програмується в авторській сучасності. Це відчували й денники: “Записане слово зберігає минувшину, дає нам захоту або пересторогу” [5, с. 20]**.

У нашій мемуаристиці щоденникова спогадова форма (І. Бажанського, І. Блажкевич, Осипа Мошури) побутувала як у приватній неоприлюдненій власності, так і в оприлюдненій (денники Марка Черемшини, Є. Чикаленка). Загалом же початок ХХ ст. багатий на щоденники й записки письменників Осипа Мошури, Марка Черемшини, О. Назарука, І. Блажкевич, І. Бажанського. Вели діаріюші також громадські (Є. Чикаленко) й військові діячі (І. Боберський), пересічні галичани, як приміром, І. Винницька за період 30-го серпня – 22 вересня 1939 р. (“Краківські вісті”, 1941). На щоденникову форму опису пережитого переходив у своїх споминах О. Чернін (див.: «Бересте Литовське (Із твору “На Світовій війні”»)), що свідчить про синкретизм жанру.

“Конструктивна свобода” розкриває перед щоденникомарем можливість власної інтерпретації життя, суб’єктивної оцінки побаченого й пережитого. Авторське саморозкриття збагачує філософський погляд на світ: стосовно процесів державотворення (щоденник І. Боберського), побуту (денник Марка Черемшини), подій воєнного лихоліття (записи І. Блажкевич, щоденник-хроніка І. Бажанського), аспектів людського життя (щоденник і записна книжка Й. Мошури). Тогочасні щоденники щонайменш егоцентричні, адже суспільні події були настільки важливі, що перекривали особисті. У цій спогадовій формі домінують, побіч філософських чинників, авторські історичні моделі бачення світу, у центрі уваги – культурний простір, естетика тощо.

---

* Скварчинська С. Вступ до літературознавства / С. Скварчинська – Варшава, 1954. – Т. I. – С. 134.

** Тут і далі при цитуванні з видань Галичини першої половини ХХ століття зберігаємо стиль оригіналу, однак цитати подаємо відповідно до норм сучасного правопису.

Серед щоденників аналізованого періоду, завдяки яким можна щонайповніше відтворити події, уточнити певні деталі та подробиці історії України початку ХХ ст., заслуговують на увагу своєю злободенністю й емоційністю ті, що описують події воєнного часу. Здебільшого – це щоденники-хроніки, жанровою домінантою яких є “виклад історичних подій у часовій послідовності” (М. Епштейн).

Цінність цих записів безперечна, адже “після останньої війни (йдеться про Першу світову. – М.Ф.) кожний культурний нарід – навіть п’яний перемогою – мав бодай одного автора, що передав одним криком жах великої різни народів [11]” (М. Рудницький). Однак треба пам’ятати, це зауважували й самі автори, що “не все то одно читати по газетах про війну а бачити її очима; і знов не все одно, хто її бачить...” (І. Бажанський), як і в яких письменницьких формах подає. До творів, які засвідчили, що “перша кинена граната влучила в наше серце” (Е.-М. Ремарк), передали те, що пережили в час війни мільйони звичайних людей, і то так, “що навіть ті, що не бачили війни, відчули її смертельний подув” (М. Рудницький), належать денники військово-політичні (“Щоденник, 1918-1919 рр.” [5] І. Боберського) й “окупаційні” (термін М. Кіселя): “Щоденник. (Листопад 1914 – січень 1915)” Марка Черемшини [15], “Війна. Щоденник-хроніка буковинського педагога й письменника (Вашківці, 31.8.1914-29.11.1917)” І. Бажанського [1] та денники І. Блажкевич («70 сторінок зі щоденника “Жінка на бойовій лінії” від 31/7.1914 по день 2/6.1915» [3] і “Жінка на бойовій лінії (Щоденник від 24/7.1915 до 19/10.1916”) [4]. У них “влучно передано рух душі людської, сірі акварелі на обличчі епохи, яка започатковувалася” (В. Михайловський про записи І. Бажанського).

Події Першої світової, у свою чергу, внесли корективи в щоденницьке письмо, особливо підкупаційне. Воно тяжіло до баладної прозової розповіді, що засвідчували такі риси (за Н. Копистянською*): 1) соціальний трагізм і, водночас, спільне оптимістичне начало; 2) спрямованість на вирішення глобальних проблем через їх віддзеркалення в трагічній долі людини в контексті її середовища й, одночасно, загальнолюдських рис і можливостей; 3) широке охоплення дійсності при порівняно малому обсязі твору, що веде до концентрації динамічності оповіді, її об’ємності, інтенсивності художнього образу, нашарування смислових, часових, емоційних планів.

Воєнні події вплинули на подальшу творчість митців слова. Зокрема, “вернули вони до письменницької праці (а їй передувало ведення щоденника. – М.Ф.) Марка Черемшину [8, с. 422]”. Писані за гарячими слідами подій, записи І. Семанюка, митця “драматичної сили” (Д. Донцов), І. Бажанського, письменника-просвітителя, автора “оповідань з

---

* Див.: Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Н.Х. Копистянська. – Львів: Паїс, 2005. – 367 с.

правдивої історії”, та І. Блажкевич однаково репрезентують, з одного боку, “гіперсуб’єктивний потік мисленнєвий” [17] спогадуваного, а з іншого, – діагностування специфіки перших років війни, окупації. Будучи фактами переоцінки цінностей чи запам’ятовування / фіксації побаченого, ці щоденники постають одиницями людської автоекспресії, якій властива трирівнева, двостороння на кожному рівні, реляція “творець (“денникар” (термін М. Рудницького)) – текст”. Три ролі автора зумовлюють, відповідно, три значення тексту. Позиція перша: автор – хронікер подає текст, який є “історією поневоленого народу”. Друга позиція: автор – репрезентант народу, його текст споминів ілюструє “свідомість нації”. Позиція третя: автор – (авто)біограф, відповідно, текст мемуарів має значення автобіографії та біографії поневоленого народу. У окупаційних денниках відстежуємо зворотню реляцію: “історія пригнобленого народу” впливає на творчий вияв мемуаристів, які ведуть щоденники, “свідомість нації” – на свідомість денникаря, яка в письменників – І. Семанюка, І. Бажанського, І. Блажкевич виливається у твори про війну, а біографія поневоленого народу подає уроки, на яких вчаться.

Спогадове письмо в умовах війни в “моделях конспіративної культури літературної” (С. Жолкевський) І. Семанюка, І. Бажанського й І. Блажкевич оперте на історичних реаліях, їх поясненні, толерантному діагнозі, оцінках у дотичності до моральних категорій. Денникарі у “записках окупаційних” [17] (М. Галушка) ставили на чільне місце такі проблеми: 1) як достойно пережити неволю; 2) як уберегтися перед цинізмом, зберегти добре ім’я українця; 3) як переповісти правду, щоб вона не була перекрученою; 4) як заманіфестувати в неволі почуття гідності; 5) як виповісти тожсамість з українством. Логічно, що в денниках (напр., Черемшини) фрагментів особистого життя менше, аніж розповідей про справи суспільні, екзистенцію народу.

Окупаційні щоденники служили “і обвинуваченням, і сповіддю”, – це “спроби озватись за покоління, яке знищила війна” (Е.-М. Ремарк), ушанування пам’яті невинно убієнних. Тому, як і в Ремарка, у них домінував пацифізм, стверджувалося вічне поворотне коло історії. Однак в окупаційних щоденниках не було красномовності Ромен Ролана й ненависті А. Барбюса. Ці твори мали “політичні наслідки” (М. Рудницький): відображаючи політичну історію України, автори порушували проблему суверенності, будили сумління нації. “Синдром вини” породжував екзистенційність викладу: “Прийдіть, подивіться очима на цю війну ті, щось те ї хотіли і викликали – побачите. Ваші кості будуть проклинати ще в десятім поколінні...” (І. Бажанський, запис від 17.05.1915).

Зіставлення щоденника І. Семанюка зі “щоденником видавця щоденника” (Є. Чикаленка) з 1907-1917 рр. дає неочікуваний результат. Як виявилось, Чикаленко не вів записів у цей період, щоб вони не потрапили до рук охоранки. Тому в нотатках від 1919 р. він подавав конспективний начерк подій. Утім Т. Коструба [10] зауважив, що денник Чикаленка

“складається із двох нерівномірних частин”: із властивого щоденника й спогадів. Є. Чикаленко акцентував на україноцентричних і соборницьких мотивах, які були “своїми” у денниках і передавали бажання спільними зусиллями збудувати одну державу. Хоча погляди автора інколи були утопічними.

І. Семанюк, обурений, не приймаючий “занепаду всякої політичної активності нації” (Д. Донцов), вів “Щоденник...” у нелегкий час. У цьому – подвиг письменника. Його щоденник, де окреслилося “почуття тожсамості з тим, що нематеріальне, однак відчуване глибоко” [17] (М. Кісель) – українством, хоча й увійшов у видання його творів (1927), у радянський період не перевидавався. Подібно “звершив свій черговий життєвий чин у щоденних записах” (О. Огуй) І. Бажанський*, який у подвижницькому щоденнику-хроніці “Війна...” хронометрував дні поневірянь буковинців. Аналогічний подвиг зробив І. Боберський. Його щоденник – цінне джерело з історії відродження держави. Він нагадує “величаву мозаїку” минувшини, яка “реконструює образ української історії, нераз захляпуваний чужими фарбами й спотворюваний своїми таки пораженцями” (М. Демкович-Добрянський)** . В І. Блажкевич відчуття вагомості звершеного писанням щоденника в умовах війни екзистенційно вилилось у незвичну для окупаційного денника назву – “Жінка на бойовій лінії...”.

Для щоденників, незалежно до якої тематичної групи вони належать, властива непереривність тексту. Не зважаючи на те, що денники часто будувалися як серія подій і в них бували еліпси (так, в І. Бажанського, який регулярно хронометрував (1914-1918), спостерігається “місячний пропуск” (1914-го)), миттєво схоплені замальовки, сцени минулого, ще глибші спогади монтуються в єдину сюжетну розповідь, ніби проектуючись на екрані у фільм. І тут, як ми зауважили, кожен автор має свою творчу манеру, адже щоденник “забезпечує” широкі рамки для “різновидностей індивідуальних стилів” (І. Старобінський): напр., “доктор хлопістики” Марко Черемшина подав у своєму деннику глибоке “інтимне розуміння селянина [8, с. 403]”. “Письменнику-мініатюристи” (С. Єфремов) Черемшині-Семанюку щоденниковий запис був органічно близьким. Більше того, у канві його записів збереглися зауважені М. Грушевським дві манери писання: 1) об’єктивно-реалістична; 2) модерністські тенденції, що виявлялися через незатаєний ліризм. Не зважаючи на критику М. Грушевським другої, Черемшина зумів зберегти у своїх спо-

* О. Огуй зауважив, що порівняно з щоденником “Вогонь” А. Барбюса, “Записками кавалериста” М. Гумільова, “буковинськими записами” (Л. Вітгенштейна, В. Катаєва), “спогадами стороннього” С. Цвайга, в Бажанського “можна побачити гіркоту тих, хто пережив війну, і ця гіркота не зіставна навіть із жахом Пер Гюнта у божевільні [1, с. 7]”.

** Див.: М. Демкович-Добрянський. З приводу “Призначення України” / М. Демкович-Добрянський // Дзвони. – 1938. – Ч. 12. – С. 539-545.

гадових творах цей “суб’єктивно-ліричний момент” [8, с. 406]. Тому, на наш погляд, у щоденнику він подав “найліпші із цих образків гуцульського життя [цит. за: 8, с. 406]” (М. Грушевський) періоду окупації.

“Мистецький темперамент” представника “покутського тріумвірату” (М. Зеров) Черемшини в його щоденнику зумів передати голос народу. Мав рацію Д. Донцов, вказавши на “трохи стушований, сумовитий – своїм жахливим лаконізмом та безапеляційністю” драматизм творів Семанюка: “Джентельмен не ляментує (згідно з Емерсоном. – *М.Ф.*). Брутальним рухом він здушує в собі таку, здавалось би, людську реакцію на всі страхиття. Він кам’яніє...” [цит. за: 8, с. 432]. Це не петрифікація в прямому розумінні, а художня, стильова позиція майстра драматичної мініатюри. Вважаємо, що частково був правий у своїй дискусії з Д. Донцовим і сам М. Зеров, акцентуючи: в І. Семанюка “велика сила у змалюванні трагедії війни досягається не патетичністю викладу, а витриманою об’єктивністю майже літописного оповідання” [8, с. 423]. Письменник через притаманні його письму іронію та ліризм зумів передати на сторінках власного щоденника ще й “гедонізм Гуцулії”, оптимістичний “голос життя” (Зеров) навіть в умовах війни. Черемшина в “Щоденнику...” охопив скрутні часи, які І. Бажанський окреслив так: “Від тепер жилось нам, як то кажуть, як воробцеві в стрісі, все в трівозі і страху [1, с. 37]”. У деннику Черемшини вловлюємо гумористичний усміх.

Зрідка, фіксуючи у своєму “Щоденнику” дату, Черемшина не лише переповідав про події, пов’язані з нею, але й подавав коментар до церковного календарного дня на зразок: “Михайла, 21.11.1914. Субота. Мороз” [15, с. 12], “4.12. Св. Воведеніє” [15, с. 12] тощо. Або щодо погоди: “27.12. Неділя. Ввесь день хмарний...” [15, с. 17], “8.1. св. Собор Пр. Діви М. День теплий і яснавий” [15, с. 20]. Не обминав увагою автор і польських свят: “24.12. польський св. вечір” [15, с. 16], “25.12. польське Різдво” [15, с. 16]. Аналогічно, в І. Боберського: “День св. Миколая” [5, с. 94], “День перед Йорданом” [5, с. 116]. Щоденники, межуючи з нотатками, віддзеркалювали психологію релігійних людей.

Вела записи у формі щоденника (деякі з них стали основою її автобіографічних оповідань: “Найприкріший воєнний спомин Марти”, “Як вийтувала Зоська Задорожна”) у період 1914-1916 рр. І. Блажкевич. У них авторка передала не лише трагізм жінки, котра поховала дитину, але й її стійкість у боротьбі, розповідала про “вищий рівень культури” загарбників. Особиста трагедія збігалася із загальнолюдською. Як і в записах Марка Черемшини, який подає штрихи до зображення незavidної жіночої долі. Лейтмотивна деталь, яка стосується жіноцтва в час окупації, спільна для щоденників обох авторів. А побутові деталі розповіді І. Семанюка про хворобу дружини, похорон у селі та ін., як і факти приватного життя у деннику Блажкевич, тільки підсилюють зображення становища народу під час окупації.

Щоденник – це “філософсько-етичний каталог” думок автора, якому характерна “*poezja doświadczenia*” [17]* (Е. Тутай), що передбачає ліричний підклад записок. Читач вловлює особливий ліризм і в записах І. Блажкевич, і в “Щоденнику...” Черемшини. Якщо в “Жінці на бойовій лінії...” ліричний струмінь зливається з гуманістичним пафосом, почуттям материнського обов’язку, то в І. Семанюка, завдяки тій же антимілітаристській спрямованості, цей ліризм посилюється через майстерне небагатослівне відтворення навколишнього, зокрема природи. Щоденники початку ХХ ст. тяжіли до пейзажних замальовок, які кожен автор подавав по-своєму. А описи природи, як відомо, поділяються на: 1) опис задля опису; 2) опис природи задля самої природи (“Битва” О. Кобилянської); 3) пейзаж – канва для переживань й почуттів людини. Метод зближення віддалених у часовому проміжку чи понятійному просторі явищ допомагав денникам писати поетично якісні твори. І образи природи займали інтегративне місце. Вона була тлом для суспільно значимих процесів, “кардіограмою суспільних настроїв” (М. Драй-Хмара), свідком військових злочинів.

Особливої ваги описам природи, якими так і рясніє його “Щоденник”, надавав І. Семанюк. Автор не тільки вдало відтворював спостережені пейзажі, але й подавав їх як канву до власних роздумів. Змалювання природи йшло по висхідній. Спочатку пейзаж нагадує записи фенолога: “На Михайла 21.11. сніг і мороз, ночі ясні, але не повня” [15, с. 12]; “Місяць вповні, мороз, ясно” [15, с. 12]. Згодом стає дещо сіруватим: “5.12. Вночі було мрячно дуже, місяць сходить по 9 г., вдень мрячно, але ясно, пополудне загальний мряч” [15, с. 13], пізніше – передає потепління: “Весь день теплий, від полудня ясний, без мраки, а вечір зовсім ясний” [15, с. 13]. Тут уже зустрічається дешиця художнього змалювання: “Весь день ясний і теплий, над горами хмари. Сніг масліє, топиться, аж поля чорніють” [15, с. 13]. Природа в Черемшини розкривається в усій її багатомірності. Пейзажі автора оригінальні за характером: “Ліси поніміли – гори закрили очі долонями, орел відлетів” [15, с. 22].

У центрі уваги денників-вихідців із села (Черемшини, Мошури, І. Блажкевич, І. Бажанського) – сільський побут. Семанюк, з метою правдивого змалювання людських типів, переповідав, як сперечалися Петручка та Бася, як гостювали в попа “старші м[оскалі]” [15, с. 20]. Мемуарист подавав деталі побуту: “Пополудні ховають тітку Гафію. Не було дяка, то дедя заступав” [15, с. 16]; “Жінка хоть слаба, порасться коло печі” [15, с. 20]. Подібне зустрічається в “Щоденнику” І. Боберського, де читаємо: “Я пішов на вечерю до жандармерії...” [5, с. 81]; “Спати йду до готелю...” [5, с. 80] та ін.

Щоденникова форма давала можливість, попри картини з життя суспільства, подати розповіді про особисті чи сімейні обставини: хворобу

---

* “Поезія досвіду” (пол.).

дружини (Черемшина), харчування й листування (Боберський), перечитування преси (Черемшина) тощо, зафіксувати народну ношу (запис за 18.02.1930 в Мошури про весільний одяг молодих, дівчат). Змалювання побуту давало результат, що зауважив М. Рудницький стосовно Є. Чикаленка: «Весь “Щоденник” перетиканий такими малими побутовими сценками, серед яких попадаються перли гумору» (“Діло”, 01.03.1931).

Поетика щоденникових посвідок дозволяє плавний перехід від одного наратора до іншого, приміром, від автора до документального тексту. Для денників властиве оперування уривками з документів, наприклад, із преси, які служать “каталізаторами розвитку художньої свідомості” (Л. Гаранін), допомагають повноцінніше збагнути минуле. Черемшина вводить у записи витяги з газет “Одесский Листок”, “Раннее Утро”. Апелював до періодики й І. Бажанський. Марко Черемшина подавав вибірково зміст російськомовної преси, де є ознаки російського шовінізму, тому акцентував виступи земляків проти ворога. Це протистояння передане в реченні: “Чути як шумить Черемош, як дорогою їдуть м [осковськ]і підводи” [15, с. 18]. І хоча в “Щоденнику” є тривожні записи (напр., від 08.12.1914), однак, немає розпачу. Навпаки, автор, переходячи до пасивних спогадів, уводить і оптимістичні оповіді, приміром: “Довідуюсь від людей, що під Сокільським самі гуцули уложили так скали, що падали на м[оскалів]” [15, с. 14].

Митці заносять у щоденники життєві спостереження (почуті фрази, слова, факти), які можуть бути використані в роботі над художніми творами. Дослідники творчості І. Бажанського акцентують, що він, «імовірно, писав свій щоденник з утаємниченим задумом, якщо колись він не опублікує їх, то використає ці матеріали для якоїсь “більшої штуки” [5, 8]». Черемшина записував значення діалектних слів: “Пліна = прозряча шкіра на салі, пендига = страва з муки, що жене” [15, с. 14]. Не виключаємо, що це могли бути авторські дуже цінні заготовки до майбутніх творів.

Мемуари Західної України – інформативно-психологічний феномен пам’яті, де реальний факт (історичний, літературний, газетний тощо) залишився увічненим, розкриваючим внутрішню суперечність між фактом і вимислом, поміж об’єктивністю факту й суб’єктивністю його відтворення. Спомини, які перебувають на межі між сьогодні і вчора, між живим і неживим, між документом і сповіддю, реальним фактом і художнім узагальненням, репрезентовані, зокрема, через спогадові портрети.

Спомини про людей у різних спогадових жанрових формах (автобіографії, некрологи-спогади, щоденники тощо) – це, на наш погляд, мемуарно-літературні портрети. Вони бувають індивідуальними, груповими (колективними), повноцінно входячи в багатоаспектні спогади або залишаючись самостійними одиницями. Портрети підлягають своїм закономірностям творення. Вони є поцикловані, що реалізується в кількох формах: 1) як низка портретів одного й того ж автора про одну людину

(наприклад, “Іван Франко зблизька. (П[']ять портретів” П. Франка); 2) як система портретів про декількох особистостей одного оповідача* (Карманський П. “Українська Богема”, “Три портрети” Б. Лепкого) і 3) як низка портретів різних авторів про одну й ту ж особу (“Як Франко післав мене до гімназії. (Спогад в 10-ті роковини смерти поета)” М. Західного, “Зустрічі з поетом” К. Гриневичевої; “В гостях у Ольги Кобилянської” І. Блажкевич і під цією ж назвою М. Загаєвич-Зацерковної, “В відвідинах у Ольги Кобилянської” і “Свят-Вечір у пані Ольги Кобилянської” О. Кисілевської). Цикли портретів сприяли епізації. Такого значення набули ювілейні збірки: “Ольга Кобилянська. Альманах у пам’ятку її сороклітньої письменницької діяльності” (1887-1927), “Привіт Іванови Франкови в сорокліте Його письменської праці 1874-1914: літературно-науковий збірник”, “Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам’яті поета”. Ця традиція знайшла продовження в укладанні книг споминів, напр.: “Спогади про Шевченка” (1958), “Спогади про Івана Франка” (1956, 1972, 1981) та ін., популярних у радянський і пострадянський періоди. На відміну від широкопланових біографічних книг чи політематичних мемуарних праць канвою для портретів є одна або кілька подій з життя героя. Портретовані, особа наратора акумулюють у собі ідейне навантаження твору. Деякі мемуари (розвідка М. Мочульського “Іван Франко: студії та спогади”) засвідчили свій синкретизм з елементами науки.

Достовірність відтворення характеру людини передається й через оповіді пасивного характеру (трансформація споминів, почерпнутих з уст іншої особи, як, напр., від Ю. Семанюка – Марком Черемшиною, сучасників Ю. Федьковича – Р. Заклинським і т. д.). Почуте про І. Франка від А. Чайковського, інтерпретоване через художній себеви́яв Ірини Вільде, вилилося в “пасивні” спогади “У Андрія Чайковського. Спомини письменника про Івана Франка”. Серцевиною у творі стала концепція, узятя зі слів Чайковського: “...треба вміти відрізнити Франка-людину від Франка-творця...”.

Постать І. Франка рельєфно вималювалася в Черемшини (“Фрагмент моїх споминів про Івана Франка”), о. Волянського (“Мої спомини про Івана Франка”), синів Петра й Тараса та інших авторів. Марко Черемшина, син своєї землі, успадкував нахил до політичного сприйняття світу. І свідченням цьому може бути своєрідний “зачин” його споминів про І. Франка: “То було тої зими, коли у Відні скидали Бадені з президента міністрів” [14, с. 248]. Наступні рядки мемуарів, з яких ми довідуємося, як “Відень кипів і кидав громи“, як “устроювали віче за вічем”, як “всі погубляли шляхетську, галицьку господарку”, лише підсилюють обурення письменника, розуміння “страшних наслідків панування шлях-

---

* Маємо змогу послуговуватися терміном “груповий портрет”, вживаним В. Гречневим, В. Бараховим та ін.